

tardor 2025

Refer el Collage

Pau Sanchis

El 1981 Dubravka Ugrešić va publicar la novel·la *Štefica Cvek u raljama života* (*Štefica Cvek entre els ullals de la vida*). No era el primer llibre, però sí la primera novel·la. I va ser un èxit a Iugoslàvia. Fins i tot se'n va fer una sèrie de televisió. L'autora acompanyava el títol de l'obra amb un subtítol remàtic: «novel·la patchwork». A més, abans d'entrar en matèria, hi havia una pàgina d'instruccions sobre com s'havien d'interpretar els símbols que separaven els capítols i els fragments. Eren símbols que procedien de l'àmbit de la costura. El text estava concebut, efectivament, com un teixit fet de pedaços, de retalls. Això, en 1981, convertia la novel·la en un artefacte que aprofitava estratègies pròpies de la postmodernitat (fragmentarietat, *collage*, etc.) per desconstruir amb una finíssima ironia els tòpics de la novel·la amorosa, tot i que també caldria tenir en compte que l'autora era especialista en la literatura russa d'avantguarda. Només soc un traductor, no en soc cap expert, però em fa l'efecte que el que en aquesta novel·la primerenca és una aposta per usar tècniques que més o menys capgiren les formes tradicionals o en voga fins al moment, en les obres de maduresa d'Ugrešić és estil personal, una manera de fer pròpia i intransferible.

Al principi d'*El Museu de la Rendició Incondicional*, l'autora ens adverteix contra la lectura biogràfica de la novel·la. En qualsevol cas, ens diu: «La pregunta de si aquesta novel·la és autobiogràfica podria ser competència, en algun moment, hipotètic, eventual, de la policia, però no del lector». I, tanmateix, la vida de l'autora forneix l'obra de molts fils que aprofiten per cosir el relat. El que passa és que no sabem on comença la veritat i la ficció i, atès que no som policies, sinó lectors, tampoc ens hauria d'importar. Passa també, però, que *El Museu de la Rendició Incondicional*, almenys el capítol «Poètica de l'àlbum familiar», és, entre altres coses, una reflexió sobre dos gèneres literaris, el de l'àlbum de fotos i el de l'autobiografia. Tant en un cas com en l'altre se seleccionen els moments d'una vida i se'n

descarten uns altres. I això, aquesta selecció, és una manera de muntar un relat. Un relat que, de vegades, pot ser fals, com el de l'amic que descobreix que l'única fotografia que conservava del pare desaparegut «en la voràgine de la guerra» havia estat retocada per la mare, per amagar en quin costat d'aquella guerra havia lluitat.

En aquest capítol, Ugrešić intercala moments de la vida de la mare de la protagonista (respectem el pacte ficcional) i de la protagonista mateixa, amb reflexions sobre els gèneres de l'àlbum i de l'autobiografia que, al capdavant, la porten a anar als orígens de l'impuls d'escriure. Tota l'obra d'Ugrešić és metaliterària en aquest sentit. Les novel·les (*El Museu de la Rendició Incondicional*, *La guineu*, *Štefica Cvek*, etc.) tendeixen a l'assaig, i els assaigs (*Kultura Karaoke*, *Nikog nema doma* [No hi ha ningú a casa], etc.) s'acosten a la narració. En el fragment que parla dels orígens de l'escriptura, recorda que els primers exercicis literaris formaven part del gènere «de les tasques per apujar nota i obtenir un excel·lent». Com que això és una defensa de la traducció, apunte ara que aquest sintagma em va portar de cap un parell de dies. En croat, l'expressió era molt més succinta i el lector sabia exactament de què s'hi parlava. En català, s'imposava el circumloqui.

La figura de la mare agafa força al capítol següent, «Un quadern amb la coberta de flors». El quadern del títol és on escriu un diari, un altre gènere literari de la intimitat, però la vida quotidiana de la mare es barreja amb l'obra de l'artista rus Kabakov, que pinta «la vida quotidiana soviètica», i amb citacions de Brodsky, Kundera o Gógol. La mare, que és de Varna, fa servir de tant en tant expressions búlgares, alhora que amb les referències literàries entra en joc la llengua russa en temps de la Unió Soviètica, tal com al principi de la novel·la havien aparegut expressions en alemany i en rus dels habitants del casalot de Berlín ple d'exiliats on es troba la protagonista. La trama es fa més densa amb les citacions explícites, però també amb la intertextualitat velada, el multilingüisme i els elements quotidians (els *realia*, en diuen els professors de traducció, em sembla que recorde), que sempre són difícils de traslladar.

M'agrada poc posar notes, però de vegades són inevitables. En *El Museu de la Rendició Incondicional* he intentat cenyir-me a donar referències bibliogràfiques i a traduir mots i frases en rus, alemany i

búlgar. L'objectiu era posar el lector en unes condicions semblants de comprensió a les que podia tenir un lector culte de l'original. En una d'aquestes notes, indique que la traducció de Gógol en català és inèdita i és de Miquel Cabal. Un llibre com aquest, que es mou entre moltes literatures, no seria possible sense la tasca dels col·legues traductors, tot i que algunes citacions les he hagut de traduir jo mateix (algun fragment de Brodsky escrit en anglès, per exemple, o els fragments que se citen del formalista rus Víktor Xklovski, i encara uns versos de Rilke o unes línies del guió d'*El cel sobre Berlín*, etc. —he d'agrair en aquests casos l'assessorament de Marta Pera, Xènia Dyakonova i Joan Navarro—), perquè no en teníem versió en català. Ugrešić, ja ho hem dit, era especialista en literatura russa, i en traduir tant aquest llibre com *La guineu*, jo, un traductor d'una llengua eslava que en el fons és romanista, he fet el meu petit *Curs de literatura russa*, per dir-ho amb un títol de Nabokov.

La història de la mare també és la de la infantesa de la narradora. Hi ha un fragment que va ser especialment complicat i que, llegit ara, no m'ho sembla tant. S'hi parla de la Comtessa Singer, una modista que atrau i espanta a parts iguals les nenes del poble que hi van a buscar retalls de tela vells. El to del fragment és gairebé faulístic. La Comtessa és una mena d'ésser mitològic que sembla sortit d'un dels contes russos d'Afanàssiev (la rondallística tradicional eslava és fonamental per entendre obres posteriors d'Ugrešić com ara *La guineu* o *Baba Iagà ha post un ou*) o d'un capítol de l'*Alícia* de Carroll. Aquest to de relat fantàstic es combina amb tot de lèxic relacionat amb la costura: tancadors, gafets, botons metàl·lics, bobines, didals, agulles de cap, crua, crepè, xintz, seda, etc.

Potser és aquest capítol en concret que m'ha fet relacionar *El Museu de la Rendició Incondicional*, primera novel·la d'Ugrešić després de la dissolució de Iugoslàvia (però no primer llibre), amb *Štefica Cvek*, primera novel·la de l'autora iugoslava emergent de 1981 (però no primer llibre). Siga com siga, aquest fil del qual he estirat m'ha servit per exposar amb un cert detall quina mena de *collage* és aquest museu. Com a traductor, vaig entendre que la meua tasca, a més de posar el llibre en català, era mirar d'esbrinar, en la mesura que siga possible, d'on eixia cada retall del *patchwork*. Això suposava bussejar en la quantitat enorme de referències literàries, culturals (tant d'alta cultura com de cultura popular) i històriques que l'autora havia anat

acumulant, com Roland, el voraç elefant marí que acumula objectes aleatòriament que acaben establint lligams entre si o com el museu que dona títol al llibre, que existeix realment, tot i que sembla una brillant idea de ficció: busqueu a Google «Museum Berlin-Karlshorst». A la novel·la es diu que el museu va tancar el 1994, segons la Viquipèdia; el 1995 ja tornava a estar obert. No he pogut comprovar (no he anat mai a Berlín) si és cert el que diu l'autora: «Del Museu de la Rendició Incondicional recordo una olor feixuga, embafosa i estantissa».

Arribe al final del meu discurs i m'adone que no he parlat d'exili, de memòria, de desplaçament, de migració, de països que ja no existeixen. Tots aquests, i alguns més, són els temes de l'obra, però el meu propòsit i l'encàrrec eren parlar de la traducció i és el que he fet. Dubravka Ugrešić (Zagreb, 1949 - Amsterdam, 2023) és una de les grans veus literàries de Croàcia, tot i que ella es va negar sempre a dir-se croata, perquè es considerava iugoslava. Es va exiliar en els anys noranta, en desacord amb la desaparició de Iugoslàvia i, sobretot, enfrontada amb les noves elits de les repúbliques balcàniques emergents. Instal·lada a Amsterdam, va continuar escrivint sempre en la seua llengua obres en què va desplegar un pensament incisiu i implacable que analitzava no només la realitat dels Balcans o la condició de l'exili, sinó les relacions entre alta cultura i cultura popular, les mentides de les elits polítiques, econòmiques i culturals, les impostures de les societats postsoviètiques, però també del món occidental.

En un llibre més recent, *Gràcies per no llegir*, parla d'Ivana Trump, primera esposa de l'actual president Trump, llavors un empresari d'èxit. La dona txeca de l'empresari americà escriu un llibre que esdevé un èxit, mentre certa crítica menysté un llibre de Brodsky per considerar que té una prosa pomposa. Ugrešić ens adverteix del *totum revolutum* en què s'està convertint el món cultural. Els seus llibres, i jo he tingut la sort de traduir-ne dos, formen un teixit o un *collage* ben divers, amb pedaços agafats d'ací i d'allà, que batalla contra la simplificació de les trames i la banalitat dels discursos.